

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט תשע"ד
מספר 479

ברכת בורא פרי הגפן

במה התייחסה ובמה זכתה?

כיצד מברכין על הפירות? על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ (ברכות פרק ו, משנה א).

בעוד שברכות הנהנין רובן ככולן הן ברכות כלליות, נמצאות שתי ברכות בגדר יוצאות מן הכלל: ברכת "המוציא לחם מן הארץ" וברכת "בורא פרי הגפן". החידוש בברכה נפרדת המבטאת את העילוי המיוחד של הלחם נדמה כמובן מאליו. סברה פשוטה היא שלחם הוא עיקר מזונו של האדם עד שהפסוק צריך לחדש כי "לא על הלחם לבדו יחיה האדם". על כן מובן וברור שראוי וצריך הוא לקבל ברכה מיוחדת בפני עצמו.

לעומת הלחם, נראה כי החידוש לייחד ברכה מיוחדת ליין, ועל ידי כך להוציאו מכלל פירות העץ לכדי "פרי הגפן", אינו מובן מאליו. חכמי הגמרא (ברכות לה ע"ב) דנו בחידוש זה שהובא במשנה והביאו הסברים בייחודיותו של היין לעומת הפרי המקורי, הענבים.

שלושת התירושים המובאים בגמרא תורמים רבות לבניית קומתו של היין לכדי דבר מעולה וייחודי. התלמוד מאפיין את ייחודיות היין כ"סעיד", שנותן כוחות מיוחדים לגוף האדם יותר מכל מזון אחר. שתיית יין ואפילו מועטה די בה כדי להשביע, ושתייה מרובה אף מגבירה את התיאבון. היין הוא גם בחזקת "סעיד" וגם משמח, וזאת נרמז בתהלים, "ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד" (קד, טו). מה הקשר בין היין ללב? אחת מסגולות היין היא שיש בכוחו להעביר אותנו ממצב תודעתי אחד למשנהו ויש בו כדי לשמח את הנפש ואת הלבבות עד כדי שכרון חושים.

הגמרא (ברכות לה ע"ב) דנה בשאלת מה דין יין כשקובעים עליו סעודה והוא משמש בה את עיקר הסעודה, בהשוואה לסעודה אחרת שבה הלחם הוא העיקר. רבא קובע כי לכאורה "בטלה דעתו אצל כל אדם אלא עם כן יבוא אליהו ויאמר אחרת". ייחודיות היין לעומת שאר פירות האילן באה לידי ביטוי גם בפסיקת הרמב"ם (הלכות ברכות ח, א), ובשולחן ערוך (רב, א).

מאפיין ייחודי נוסף ביין הוא כי הוא משמש בן לוויה חשוב ומשמעותי במעגל החיים היהודי: ברכה על הגפן מצינו בברית מילה, בקידוש של שבת, בהבדלה במוצאי שבת, במועדים, בחתונה – שתי ברכות, באירוסין ובנישואין. לברכה זו של היין אין מקבילה בשום מאכל או משתה אחרים. מעלה זו באה לידי ביטוי גם במחזור ויטרי, "תנו רבנן אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין". כל קידוש השבת, הרגל או האישה ייעשה רק באמצעות היין, המקבל בקביעה זו מעלה גבוהה בסולם חשיבותו ויוקרתו.

ראוי שניתן דעתנו גם לממד נוסף בהקשר לתוצר הגפן הנמנית על שבעת המינים שהתברכה בהם הארץ. גם אם

נמהל היין במים ולא נפסד טעם היין, עדיין ראוי המשקו להתברך בו כ"בורא פרי הגפן".

בהסתכלות מטאפורית ניתן לדמות את האדם עצמו ליין. האדם הוא בעל אישיות, מאפיינים, ערכים, זהות ומהות, חי בחברה ומתערב בה, אך למרות מעורבותו בסביבה הוא נשאר אחד, יחיד ומיוחד, ממש כמו היין. כך גם עם ישראל, שעם התערבותו עם עמים אחרים, נוכחותו, יציבותו וערכיו אינם בטלים. התבוננות באשכול ענבים מלמדת כי הוא מורכב מאוסף של ענבים יחידים היוצרים זה לצד זה מבנה מושלם של תלות וערבות הדדית.

יין, כמו סוד, בגימטרייה = 70. בסנהדרין לח ע"א כתוב: "נכנס יין יצא סוד", כלומר שבאמצעות היין ניתן לעתים לגלות עולמות פנימיים, נסתרים וחסויים. היין משחרר עכבות, מפיל מחיצות ומעלה את היכולת היצירתית. עם זאת יש לזכור כי שתיית יתר של יין עלולה להביא להחצנת יתר של עולם פנימי ללא גבולות ומעצורים, תוך איבוד שליטה וחופש בחירה.

ניתן להצביע על קשר בין שתיית יין בשמחות ובין היבטים של גילוי: בברית מילה מתגלה שם התינוק; בנישואין יש גילוי של שני בני הזוג זה לזו; בשבתות ובמועדים מתבהר ומתברר הקשר והחיבור של אדם לבוראו.

ייחודיותו של היין מתבטאת גם בעובדה שברכת "המוציא" אינה פוטרת את היין ויש לברך עליו בסעודה. כשם שברכת "המוציא" פוטרת את שאר המאכלים בסעודה כך ברכת הגפן פוטרת את כל המשקים האחרים.

ייחודיות נוספת של היין מתוארת על ידי המהר"ל בגבורות ה' (פרק ס): "בכל האילנות מקבלים רכבה עם מי שאינו מינו חוץ מן הגפן, וזה שאמר 'אשתך כגפן פוריה'". ולקינוח נביא לסעודתנו את המים ואת היין גם יחד כפי שהם מרומזים בשירו היפה של ר' שלמה אבן גבירול:

ככלות ייני תרד עיני
פלגי מים
שבעים המה הגיבורים [יין]
ויכחידם תשעים שרים [מים]
שבתו שירים כי פי שרים
מלא מים

המשורר מקונן על תום היין בקנקנו ואילו אנו יכולים להמשיך להתברך בגפני ארצנו ולברך על היין ברכת "בורא פרי הגפן".

בלה אבן-חן

מרצה בתכנית השלמות ליעוץ חינוכי

חוסר תקשורת

זהו אב טיפוס ונקודת מוצא לרוב הסכסוכים בין בני האדם. רואים מעשה ודנים מיד לכף חובה. לו היה יוסף עוצר לרגע, בטרם פנה לאביו, לו "היה מעיין בדבר על מה שחשדן על אבר מן החי" (שם בשפתי חכמים), יש להניח שהיה מבקש הבהרות מן האחים בטרם יחרוץ עליהם את דינו. לאור האמור, היה שומע מהם הסבר המניח את הדעת. כאבי לב רבים היו נמנעים ממנו וממשפחתו כולה לו היה נוהג כך. אולם, הוא אשר אמרנו – חוסר תקשורת.

מראה עיניו הטעה את יוסף. האחים לא אכלו אבר מן החי, חלילה! ומשום שטעה – נענש, כפי שמלמדנו רש"י על פי המדרש. הייתה זו טעות דקה, ללא כוונת זדון. אולם האחים שנפגעו פירשו אחרת את התנהגותו. לא יושר לב ראו במעשיו כי אם רצון להשתלט עליהם. מה הפלא שלמשמע חלומות המלכות שחלם גברה השנאה כלפיו, שכן הללו "הוכיחו", שהערכתם את כוונות יוסף מוצדקת? ושוב, שיחת הבהרה שקטה ועניינית הייתה מסלקת את אי-ההבנה המתפתחת הזאת והשלום היה שב לשרור בין אחים גדולים וצדיקים אלו. לו לא היו שבויים בקונספציית ההשתלטות של יוסף, היו שואלים את עצמם: ממתי מגלה חורש מזימות את תכניתו בפני אלו שהוא מבקש להתנכל להם, כפי שעשה יוסף בסיפור חלומותיו? אך במקום שבו קיים החשד, התבונה והניתוח ההגיוני של האירועים נסוגים לאחור.

אחד מגדולי החסידות מסכם תמונת מצב זו: "כאשר מצא יוסף את אחיו בדותן (שם יז), נאמר כך בפסוק: "ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו להמיתו" (שם יח).

הנה בפסוק זה טמונה הבעייתיות האנושית כולה. רק משום שרואים את הזולת מרחוק – מתנכלים להמיתו. הרחוק הנפשי הוא הגורם לניכור. לו היו מתקרבים אליו במקצת כי אז היו כל היחסים משתנים.

כך היה אז, בואו נלמד לימנו.

(על פי פרשה ולקחה, משה גרילק)

ליאור וינברג

סטודנטית בהתמחויות לספרות וללימודי ארץ ישראל
ובתכנית השלמות ליעוץ חינוכי

ברוריה מכמן

במעגלי העם היהודי

הגרעינים התורניים

"גרעין תורני" הוא קבוצה של משפחות ושל יחידים מתוך הציונות הדתית המתארגנים לגור ביחד באזור או בשכונה עם אוכלוסייה דתית מועטה. הגרעינים מבוססים לרוב על "כולל" או על ישיבה ומשלבים את ילדיהם במוסדות החינוך הקיימים במקום או מקימים מוסדות שיתאימו להשקפת עולמם. העובדה שמשפחות הגרעין גרות ומעורות בחיי היישוב ואף מתחייבות להישאר במקום תקופה ממושכת, מאפשרת להם להשפיע באופן ישיר ובאופן עקיף בתחומי חיים נרחבים.

מטרות הגרעינים התורניים הן לחזק את הציבור הדתי המקומי מבחינה מספרית ומבחינה אידאולוגית, לקרב את הציבור החילוני למורשת ישראל וליצור שינוי חינוכי וחברתי באוכלוסיות חלשות ומבוססות. על אף המטרות הדומות הגרעינים שונים באופיים ובדרכי פעולתם.

הגרעין הראשון הוקם בשנת 1968 בקריית שמונה על ידי הרב צפניה דרורי, שארגן גרעין של משפחות דתיות-לאומיות שתיישבו בעיר ויפעלו בה בתחום החינוך. קבוצה זאת היוותה את הגרעין להקמת ישיבת ההסדר בעיר. לאחר מכן קמו מרכזים בעלי מטרות דומות: בתחילת שנות השבעים הוקם במבשרת ציון "כולל" מר"ץ, ולאחר מכן במעלות, באילת, בירוחם ובצפת. בשנת 1988 הוקם גרעין תורני בבית שמש והוא הראשון שכונה "גרעין תורני". בעוד שהגרעינים הראשונים הוקמו במרכזים עירוניים קטנים ובעיירות פיתוח בעיקר בפריפריה, החל משנות התשעים נוסדו גרעינים תורניים גם בערים גדולות ובמרכז הארץ, דוגמת אשדוד, הרצליה, חיפה, ירושלים, לוד, רמת גן, רמת השרון, תל אביב ועוד. יש מקומות שבהם מהווה הגרעין גורם משיכה לאוכלוסיות מבוססות להעתיק את מגוריהן לאזורי הפריפריה. כיום מתקיימים כמה עשרות גרעינים הפרושים בכל רחבי הארץ.

על אף ההערכה הרבה שיש לפעילותם המבורכת של הגרעינים התורניים, פה ושם נשמעת גם ביקורת הנוגעת למגמת ההתבדלות של חברי הגרעין ולחשש מהשפעות של חזרה בתשובה על האוכלוסייה המקומית.

תוצאות הבחירות לעיריות ולמועצות המקומיות, שנערכו לאחרונה, מצביעות על עליית מדרגה בפעילותם של הגרעינים התורניים. במספר ערים נבחרו נציגי הגרעין התורני לכהן כראשי עיריות (בקריית מלאכי, בשדרות, בלוד). אחרים נבחרו כחברי מועצות במקומות מגוריהם. כניסה משמעותית לעשייה הפוליטית המקומית מעידה על כך שחברי הגרעינים רואים את עצמם כתושבים לכל דבר ועניין.

מקורות

- אלישיב רייכנר, "התיישבות של קבוצות אידאולוגיות בעיירת הפיתוח", בתוך: צבי צמרת ואחרים (עורכים), עיירות הפיתוח, יד בן-צבי, ירושלים תשס"ט, עמ' 145-258
- אלישיב רייכנר, "היהודים של ואדי ערה (זורעים בחריש)", נקודה 257 (2002), עמ' 42-47
- אלישיב רייכנר, "גרעינים ופוליטיקה", יומן, מקור ראשון, כ"ח במרחשוון תשע"ד, עמ' 22
- ראובן שבת, "אילת המתירנית צמאה לרוחניות", אתרוג: כתב עת לענייני חינוך, יהדות וחברה, 19 (2003), עמ' 36
- אתר אידיאלי לגור פה: <http://www.edlivehere.com/index.php/com-finder/%D7%92%D7%A8%D7%A2%D7%99%D7%9F%20%D7%AA%D7%95%D7%A8%D7%A0%D7%99>